

Száznyolcvan esztendeje alakult meg a Budapesti Királyi Orvosegyesület

Dr. Kapronczay Katalin PhD

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár

kapronczaykatalin@semmelweis.museum.hu; kapyka@t-online.hu

DOI 10.23716/Π0.21.2017.14

Absztrakt:

1837. október 2-án 16 pesti és budai gyakorló orvos megalakította a hazai orvosok első tudományos társaságát *Budapesti Királyi Orvosegyesület* néven. Az Orvosegyesület működésének célja a szakmai ismeretek gyarapítása, a továbbképzés volt. Ennek érdekében tudományos üléseket, betegbemutatókat tartottak, könyvtárat alapítottak, intézményi háttérrel biztosították az orvostársadalom tudományos szerveződésének, szakmai segítséget nyújtottak a legfontosabb egészségügyi reformintézkedések megalkotásához. Az Orvosegyesület példája ösztönzőleg hatott a XIX. században sorra megalakuló magyar orvos-társaság létrejöttére. Különös figyelmet szentelt az orvoslás történetének: fórumot biztosított az orvostörténeti előadásoknak, támogatta az orvostörténelem egyetemi oktatásának ügyét, gyűjtötte a történeti értékű könyv-, és tárgyi emlékeket, orvostörténeti múzeumot alapított.

Kulcsszavak: orvostörténelem, orvosi társaság, orvosi szakkönyvtár, orvostörténeti múzeum

Schlüsselwörter: Geschichte der Medizin, Medizinische Gesellschaft, medizinische Bibliothek, medizinhistorisches Museum

A tudományok fejlődése szempontjából igen fontos orvosi társaságok, egyesületek gyökerei a XVII. században keresendőek (pl. a római Accademia dei Lincei, a firenzei Accademia del Cimento, a párizsi Academie des sciences (1666), a londoni Royal Society (1645), a schweinfurti alapítású Academia Naturae Curiosorum). Kezdetben a tudományok összességének művelését tekintették feladatuknak, de a XVIII. században már sorra

alakultak a kifejezetten orvostudományi kutatásokat végző társaságok: az Academie royale de chirurgie (Párizs, 1731), a Societé royale de médecine (Párizs), a Royal Medical Society (London, 1737), a Medizinisch-Chirurgische Gesellschaft (Berlin, 1810) és a magyar orvosok által igen jól ismert és tisztelt jénai Versammlungen deutscher Naturforscher und Aerzte (1822). A példa tehát Magyarország számára is adott volt, mely szerint ezek az egyesületek tudományos előadásokat szerveztek, folyóirat- és könyvkiadással foglalkoztak, könyvtárakat alapítottak. Magyarországon elsősorban a német tudományos társaságok szervezeti élete volt ismert, a tervek megfogalmazásánál, a megvalósult társulások működését illetően befolyásoló szerepük volt. A magyarországi tudományos társaságok alapítására, a saját könyvtári és levéltári gyűjtemény létrehozására, folyóirat kiadására irányuló törekvések már a XVIII. századból ismertek, de vagy megrekedtek a tervezés szintjén, vagy csak igen rövid ideig voltak életképesek.

Kedvező változás a reformkorban következett be. A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása nyitotta a sort, majd egymás után alakultak meg a különféle egyletek, egyesületek. A különböző szűkebb szakterületek is létrehozták a maguk tudományos társaságát, így az orvosok és természetbúvárok is. Elsőként a *Budapesti Királyi Orvosegyesület* alakult meg, amelynek életre hívását ösztönzőleg befolyásolta az a körülmény, hogy bár a gyakorló orvosok tudományos tájékoztatását, szakmai továbbképzését az egyetemnek kellett volna ellátnia, ezt a feladatot a kar elhanyagolta.

Ezen a helyzeten kívántak változtatni, amikor 1837. október 2-án *Mokossinyi Mihály* orvosdoktor lakásán 16 pesti és budai gyakorló orvos „a tudomány és kartársiasság ápolására, önmaguk továbbképzésére” megalakították a gyakorló orvosok tudományos egyesületét. Az alapító tizenhat pesti és budai gyakorló orvos a következő volt: *Eckstein Frigyes* (1803–1859), *Jankovich Antal* (1799–1886) későbbi elnökök, *Aizinger András*, *Cziegler József*, *Christen Kristóf*, *Frankl Illés*, *Gross Fülöp*, *Jacobovich Antal*, *Jacobovich Fülöp*, *Mokossinyi Mihály*, *Piskovich János*, *Rechnitz János*, *Saphir Zsigmond*, *Schmidt János*, *Szkalla Ferenc* és *Tessényi Zsigmond*. Az Orvosegyesület első elnökének *Szuhány Márton* (1792–1841) pesti gyakorló orvost választották meg. Az 1837. november 4-i előadással (*Eckstein Frigyes*: *De morbis rheumaticis...*) az Orvosegyesület ténylegesen is megkezdte működését. Már az első hetekben megalapították

tudományos könyvtárakat néhány fontos szaklap megrendelésével, és megkezdtek később híressé vált könyvállományuk módszeres gyarapítását.

Működésük — a hatósági engedélyezés hosszúra nyúló bürokratizmusa miatt — még néhány évig illegális volt, míg végül 1842 márciusától a Helytartótanács 6184. sz. rendelkezése értelmében hivatalosan is működhetett az egyesület.

Az egyetem — bár nem látta el a szakmai továbbképzés irányítását — a kezdetektől nem nézte jó szemmel a gyakorló orvosok tudományos társaság alapítására irányuló törekvéseit. Az egyetemi tanárok, az orvosi kar tagjai tüntetően távolmaradtak az ülésekről. Jellemző erre az ellenségeskedő hangulatra, hogy volt olyan ülés, amelynek a jegyzőkönyvét többen nem merték aláírni, nehogy a kar haragját magukra vonják. Idő multával enyhült az ellenséges viszony az orvosi karral, Lenhossék Mihály protomedikus tette meg az első lépést, amikor támogatásáról biztosította a fiatal orvostársaságot. 1843-ban egyszerre három egyetemi tanárt is felvettek a tagok közé: Balassa Jánost (1814–1868), Rupp Nepomuk Jánost (1808–1881) és Sauer Ignácot (1801–1863). Ezzel mintegy feloldódott az „ösellentét” a gyakorló orvosok és az egyetemi professzorok között. 1843 őszén Balassa már előadást is tartott az egyesületben plasztikai műtéteiről. Az orvosi kar notabilitásai egymás után beléptek a tagok sorába, és jelentős előrelépésként az Orvosegyesület megkezdte külhoni kapcsolatainak kiépítését is, élve azzal a joggal és lehetőséggel, hogy a határokon túli orvosokat fogadjon tiszteletbeli tagjai közé. Az első években az előadások java része egy-egy érdekes kóreset ismertetése volt, amelyhez a hallgatóság saját gyakorlatából kiegészítéseket fűzött. Ingyenes egészségügyi tanácsadással is foglalkoztak, a betegek ambulanciaszerűen felkereshették az egyesületet, ahol megvizsgálták és tanáccsal látták el őket. Ez a szolgáltatás azonban idővel megszűnt és csak a diagnosztikailag nehezebb, különlegesebb esetekkel foglalkoztak.

Ha röviden akarjuk összefoglalni az Orvosegyesület működésének első évtizedét — az 1848–49-es történelmi eseményeket megelőzően — az útkeresés és az elfogadtatásra való törekvés korszakaként jellemezhetjük, amelynek eredményei egyértelműen a sikerességet mutatták. Az Orvosegyesület hatása, követendő példája a reformkor idején lemérhető volt abban is, hogy az ország különböző városaiban létrejött néhány újabb orvogyógyyszerészi egyesület. Ebben jelentős szerepet játszott *Wachtel Dávid* (1802–1878) temesvári gyakorló orvos is, aki 1839. július 14-én — az

Orvosi Társban — felhívással fordult a magyar orvosokhoz és sebészekhez, hogy területi alapon szervezzenek orvosok, sebészek és gyógyszerészek bevonásával orvosi társaságokat a tudomány művelésére. Alapszabályzat-tervezetet is készített, amely a tudományos előadások megtartásán kívül könyvtár, segélyezési alap és közös műszertár létesítésére is kiterjedt. Lényegesnek tartotta, hogy a vidéki orvostársaságok tagja legyen a sebész és a gyógyszerész is, mint a vidék egészségügyének fontos személyei. Felhívásában külön kiemelte, hogy lényeges lenne, hogy az egyes orvostársaságok kapcsolatban álljanak egymással. Továbbá javasolta, hogy a legnagyobb egyesületet, a Budapesti Királyi Orvosegyesületet alakítsák át országos központtá, „anyaegyesületté”, hogy a vidéki orvostársaságok munkáját irányítsa. Az ekkor létrejött hat vidéki magyar orvostársaság a szabadságharc előtti években a magyar orvostársadalom szakmai fórumává vált, amelyekben lehetőség nyílt a továbbképzésre, a szakmai kapcsolatok ápolására. A helyi társaságok összefogására az Orvosegyesület azonban hivatalosan nem alakult át „anyaegyesületté”. Az országos találkozás lehetőségét a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései biztosították, melynek gondolatát Bugát Pál és Bene Ferenc éppen az Orvosegyesületben vetette fel elsőnek.

A szabadságharc bukása után a magyar orvostársadalom tudományos társasági életének a reformkorban kialakult keretei megsemmisültek, hiszen az osztrák katonai kormányzat a tudományos egyesületek tevékenységét is betiltotta. Külön kérvényezés eredményeként, elsőként az Orvosegyesület kapta meg 1850-ben a működési engedélyt, bár szigorú korlátok közé szorítva, állandó hatósági ellenőrzés, felügyelet mellett. (*A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesülete* pl. csak 1863-ban rendezhetett ismét Vándorgyűlést) A kisebb, vidéki egyesületek sem voltak kedvezőbb helyzetben, ezért az Orvosegyesület szerepe még inkább felértékelődött. Szakmai tekintélyét növelte, hogy a Kormányzat véleményező testületnek tekintette, az orvosi kar mellett szakmai kérdések kidolgozására és szaktanácsadásra kérte fel. Az Orvosegyesület rendezvényei adtak lehetőséget, hogy a szabadságharcban való részvételük miatt mellőzött orvosok találkozhassanak, eszmecserét folytassanak. Folytatódtak a nagy érdeklődéssel kísért tudományos előadások, ebben a körben hangzott el először *Semmelweis Ignác: A gyermekágyi láz kóroktanáról* tartott előadása (1858-ban), és ekkor kapta meg az első ösztönzést, hogy felfedezésének lényegét cikk formában közölje le az *Orvosi Hetilap*-ban. Hasonló

jelentőségű volt — ugyancsak ebben az esztendőben — *Czermak Nepomuk János*nak a gégetükrözésről tartott bemutatással egybekötött előadása.

Ebben az időszakban a Budapesti Királyi Orvosegyesület — elsősorban *Balassa János*, *Markusovszky Lajos* és az un. pesti orvosi iskola hatására — a hazai orvostársadalmat érintő reformjavaslatok megvitatásának színterévé vált, itt születtek meg azok az elgondolások, amelyek az 1860-as években fogalmazódtak határozott tervekké, és a kiegyezést követően valósultak meg. Többek között itt határozták el az *Orvosi Hetilap* megjelenítését, a *Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat* létrehozását, itt körvonalazódott az orvosképzés reformjának tervezete. A kiegyezés utáni években az 1876. évi közegészségügyi törvény előkészítése, vagyis az *Országos Közegészségügyi Tanács* (1868) tervezetének véleményezése és elsőszintű megvitatása, majd a kiegészítő javaslatok újratárgyalása szintén az Orvosegyesülettel együttműködve zajlott.

Ezekben az években az Orvosegyesületnek nem kis erőfeszítést jelentett, hogy — miként azt az alapszabályban is leszögezte — megőrizze a társaság kizárólag tudományos jellegét, és elzárkózzon az orvostársadalom érdekvédelmi törekvéseitől, az azzal kapcsolatos véleménynyilvánítástól. Ennek ellenére hivatalos helyiségeiben otthont adott az 1874-ben megalakult *Budapesti Orvosi Körnek*, a magyar orvosi érdekvédelem első szervezetének.

A kiegyezés után ismét mozgalmassá vált a tudományos társasági élet, nem csupán a régebbi alakulásuk folytatták a munkát, de számos új megyei orvos-gyógyszerészi társaság is létrejött, 1869–70-ben csaknem valamennyi vármegyében működött. A nagy szám, a koordinálatlanság, az elszigeteltség újból felvetette egy országos társaság megszervezésének eszméjét. *Poór Imre* 1869-ben, a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók* fumei vándorgyűlésén szóba hozta a *Magyar Orvostudományi Társaság* megteremtésének gondolatát, amely országos szinten szakmai irányítást gyakorolna a megyei társaságok felett, központjául ismét a Budapesti Királyi Orvosegyesületet javasolta. Ez teljes autonómiáját megtartva átvette volna a szakmai irányítás feladatát is. Az elgondolás ugyan nem sok támogatóra talált az Orvosegyesületben és a vidéki társaságokban, de hangadó körök továbbra is az Orvosegyesület kereteinek bővítésével képelték el az orvostársasági élet országos szintű megszervezésének lehetőségét. Az Orvosegyesület jelentőségét, tekintélyét kétségtelenül növelte, hogy levelező tagsági rendszerével szorosabbra tudta fűzni kapcsolatát a külhoni és a

vidéki orvostársadalommal, és a medicina gyors fejlődését követő orvostársasági élet új formáinak kialakítására megtette az első hazai kísérletet. A növekvő taglétszám és a gyakori előadások mellett is nehezen nyílt lehetőség minden új orvosi szakág befogadására. Éppen ezért az 1870-es évek derekától az egyesület szisztematikusan kiépítette szakosztályi rendszerét, amely biztosította az egyes szakterületek művelését, előadások, bemutatók tartását. Az Orvosegyesület szakosztályai lettek az egyre inkább specializálódó orvosi területek önálló társaságainak magvai, amikor a századfordulón leszakadtak az Orvosegyesületről és független társaságokká váltak.

Országos és nemzetközi részvételű események szervezésében is részt vett az Orvosegyesület. Az egyik fontos esemény, amikor 1891. április 17-én a Kerepesi temetőben elhelyezték Semmelweis Bécsből hazahozott földi maradványait. Néhány hét leforgása alatt két Semmelweis-bizottság is alakult: az orvosi karon *Kézmárszky Tivadar* (1842–1902) egyetemi tanár, a Budapesti Királyi Orvosegyesületben *Markusovszky Lajos* elnöklete alatt. A két bizottság 1891. június 15-én *Semmelweis Emlék Végrehajtó-bizottság* néven egyesült Markusovszky Lajos elnökletével. Ekkortól az Orvosegyesület folyamatosan részt vett azon munkálatokban, amely arra irányult, hogy a hazai orvostársadalom és közvélemény öntevékeny ereje és anyagi támogatásának segítségével Semmelweis Ignácnak és életművének olyan emléket állítson, amely méltó a nagy magyar orvoshoz. Hasonlóképp jelentős szerepe volt az 1894. évi *VIII. Demográfiai és Orvosi Kongresszus*, illetve az 1909-ben, Budapesten rendezett *Nemzetközi Orvosi Kongresszus* megszervezésében.

A múlt szellemi és tárgyi emlékeinek ápolása

Az orvostörténelem ápolásának szükségessége a megalakulás első éveitől fontos kérdésként jelentkezett az Orvosegyesület tevékenységében. Jelzés értékűnek tekinthetjük, hogy az Egyesület első elnöke, *Szuhány Márton* székfoglaló előadását az orvostudomány története témakörben tartotta (1837. december 6). Kiemelte, hogy a gyakorló orvos ismereteinek szerves részét kell képeznie az orvostudomány múltjában való jártasságnak, hiszen „szaktudományunk fejlődésével sokszor feledésbe merültek és merülnek olyan dolgok és tények, amelyek nélkül bizonyos kérdések nem világíthatók meg teljességükben”. Az orvostörténelem tanulságai között

elsőnek az orvosi rend összetartásának fontosságát emelte ki, mivel ennek hiánya a gyógyító munkát hátráltatja. A következő évtizedekben szinte nem volt olyan előadó, aki ismertetett témáját nem vizsgálta volna meg a régi szerzők munkáinak tükrében, vagy nem említett volna példát az orvostörténelemből. A század utolsó harmadában egyre markánsabban körvonalazódott az orvoslás múltja iránti érdeklődés kibontakozása, és előadásaival felhívta a figyelmet a témára egy orvostörténész kutatói gárda: *Kovács Sebestyén Endre* (sebészet), *Tihanyi Mór* (ókori orvoslás), *Temesváry Rezső* (nőgyógyászat-szülészet), majd a következő generáció: *Gyóry Tibor* (orvosképzés, egyetemtörténet), *Magyary-Kossa Gyula*, *Herczeg Árpád* (Manardus, bőr-és nemibetegségek), stb.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület Könyvtára

Az Egyesület létrejöttének szinte első percétől elkezdtek a könyvtári gyűjtemény alapjainak letételét, a csekély méretű állomány-gyarapítás néhány fontos folyóirat megrendelésével indult. Mivel a társaság tagjai elsősorban a gyakorló orvosok közül kerültek ki, így a könyvtár használói is az ezirányú ismereteik gyarapítását elősegítő szakirodalmat kívánták figyelemmel kísérni. Az Orvosegyesületi Könyvtárban problémákat okozott a nyilvánosság kérdése. Az alapszabály szerint a társulat tagjainak volt a könyvtára, de a Társasági tagok ajánlásával nem társulati tagok, sőt medikusok is látogathatták a könyvtárat. Forgalma igen nagy volt, mivel az orvoskari könyvtár hosszú ideig csak tanári könyvtárként működött.

Az első lendületet a könyvtár fejlődéséhez *Stessel (Szelényi) Lajos* (1794–1888) adta, amikor 1840-ben mintegy 2500 kötetnyi magánkönyvtárát felajánlotta az Orvosegyesületnek, ezzel egy időben alapítványt is tett, amely összeg évekre biztosította a gyarapítás anyagi alapját. Ez a Stessel Lajostól származó mag zömmel XVI–XVII–XVIII századi könyvritkaságokból állt, csak egy hányada volt XIX. századi megjelenésű. Ezzel a nagylelkű adománnyal indult el annak a tetemesre növekedett könyvgyűjteménynek az útja, amely ma az ország egyetlen orvostörténeti szakkönyvtárának lett az alapja.

Az ajándékozás volt a könyvtár gyarapodásának legfontosabb forrása. Komolyabb mennyiségű anyag került a könyvtár birtokába 1865-ben *Tóth Nep. János* (1833–1865) sebész-szülész hagyatékaként (1100 kötet), 1882-ben *Hirschler Ignác* (1823–1891) személytől 647 kötet, 1904-ben *Bókay*

János (1858–1937) ajándékként 2290 kötet. Az orvosok megjelent munkáik egy-egy példányát ajándékozták a gyűjteménynek, hasonló adományok érkeztek a hazai könyvkiadóktól is. Fontos volt a cserekapcsolatok kiépítése hazai és külföldi tudományos egyesületekkel, intézményekkel, kórházakkal, orvosi karokkal, nagyobb könyvtárakkal. Vásárlás útján elsősorban folyóiratokat szereztek be, a világ csaknem valamennyi fontos orvosi folyóirata járt a könyvtárba.

A muzeális könyvgyűjteményt is folyamatosan gyarapították. A kötetszám — beleértve a könyveken kívül a folyóiratokat, disszertációkat, különlenyomatokat, éves jelentéseket, egyetemi tanrendeket — az 1940-es évek elejére 60.000-re tehető. A könyvtár feldolgozása, nyilvántartásai, ügymenete a kor ilyen irányú ismereteinek és gyakorlatának megfelelő rendben folyt. A mostoha elhelyezési körülmények ellenére is működött az olvasók kiszolgálása, a helyben olvasás és a kölcsönzés is. A könyvtárosi munkát (feldolgozás, katalógusok rendezése, szakrend kialakítása, nyomtatott katalógusok összeállítása stb.) a kor legnevesebb orvosi mindennapi gyógyító tevékenységük, tudományos kutatásaik mellett végezték. *Grósz Xavér Ferenc* 1842–1868 között elvégezte az úttörő munkát, *Thanhoffer Lajos* két évig, *Réczey Imre* három évig, *Donáth Gyula* öt éven át folytatta ezt a feladatot. A leghosszabb ideig — több mint negyven éven át — *Temesváry Rezső* vezette az Orvosegyesület könyvtárát.

A könyvgyűjtemény a második világháború után évekig holt anyagnak volt tekinthető, mivel 1948-ban az Orvosegyesületet is rendeletileg feloszlatták. A háborús évek, illetőleg a „gazdátlanság” ideje alatt az állomány bizonyos százaléka elkallódott. Ez a rendkívül értékes könyvgyűjtemény 1952-ben az egy évvel korábban alapított *Országos Orvostörténeti Könyvtárba* került.

Az orvostörténeti múzeumért

Hazánkban — hasonlóan Európa több országához — az orvostörténeti múzeum alapításának a gondolata a XIX–XX. század fordulóján vetődött fel. Az orvostörténeti gyűjtemények létrehozása nem új keletű törekvés ebben az időben, hiszen a nagy múltra visszatekintő egyetemeken működtek már „orvostörténeti intézeti múzeumok”, ahol az oktatásban már nem használt demonstrációs tárgyakat és az elhunyt professzorok hagyatékát gyűjtötték össze. Ilyen típusú múzeumból alakult ki például a bécsi egyetem

orvostörténeti gyűjteménye is. Az orvostörténeti múzeumok alapításának új módja, amikor múzeumi szándékkal és jelleggel hoznak létre ilyen intézményt, mint Angliában a Wellcome Intézetet vagy nálunk a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot.

Mindkét orvostörténeti múzeum-típus létrehozására találunk példát a magyar orvostörténelemben, hiszen az „intézeti múzeum” nyomait már a XVIII. században a nagyszombati, majd pesti egyetem orvosi karán is felfedezhetjük. A tudatos múzeumalapítási törekvést az Orvosegyesületen belül elsőként *Hőgyes Endre* jelentette be 1901-ben, de indítványát az *Igazgató Tanács* korainak ítélte meg. Figyelemre méltó a tervezetnek azon vonatkozása, amely a magyar orvostörténelem pusztuló tárgyi és írott emlékeinek összegyűjtését javasolta és ezzel az Orvosegyesület nagyszámú ritkaságot is őrző könyvtárát kívánta kiegészíteni. Az orvostörténeti múzeum ügye 1904. szeptember 15-én került ismét az *Igazgató Tanács* elé, amikor *Temesváry Rezső* megismételte Hőgyes már-már feledésbe merült javaslatát. Érvelését azzal egészítette ki, hogy az orvostörténelem emlékei az általános múzeumi gyűjtőkör „peremterületét” képezik, sorsukról sem a nagy múzeumok, sem pedig a levéltárak nem gondoskodnak. Igen aggasztónak ítélte a helyzetet, hiszen az ilyen jellegű anyag gyűjtése és feldolgozása orvosi ismereteket is igényel, amelyekkel az esetek többségében a múzeumi szakemberek nem rendelkeznek. Így az orvostörténeti múzeum létrehozása a magyar orvostársadalom ügye is — hangsúlyozta *Temesváry Rezső*.

A javaslatot *Tauffer Vilmos* elnök és az *Igazgató Tanács* elfogadta és megvitatását az évi nagygyűlés elé terjesztette. Ezután az *Igazgató Tanács* *Hőgyes Endre* elnöklele alatt orvostörténeti különbizottságot hozott létre a létesítendő múzeum tervének kidolgozására. A bizottság tagjai *id. Elischer Gyula*, *Tóth Lajos*, *Temesváry Rezső* és *Győry Tibor* voltak.

1905. január 16-án az *Igazgató Tanács* ismét tárgyalta az orvostörténeti múzeum ügyét, miután Hőgyes Endre bejelentette lemondását a bizottság elnöki tisztségéről. Ezen az ülésen a különbizottságot átalakították szakbizottsággá, új elnököt jelöltek ki *id. Elischer Gyula* személyében és tagjai sorába kooptálták *Grósz Emilt*, *Klasz Pált*, *Politzer Alfrédot* és *Wenhardt Jánost*. A szakbizottság tényleges szervező és ügyintéző munkáját *Győry Tibor*, mint az orvostörténeti múzeum öre vette át. Az ülés másik fontos határozata az, hogy a múzeum céljaira átengedték az egyik földszinti helyiséget és az évi költségvetést felemelték 500 koronára.

Nem túlzás az a megállapítás, hogy az *Orvosegyesület Orvostörténeti Múzeumi Szakbizottságának* létrejötte nemcsak a múzeumalapítás tekintetében történelmi jelentőségű, hanem az Orvosegyesület orvostörténeti tevékenységében is. Lényegében a már szakosztályokra tagolódott Orvosegyesület létesített egy olyan orvostörténeti szakbizottságot, amely ugyan elsősorban a múzeum létesítését tűzte ki célul, de ezen túlmenően az orvostörténelmi kérdések gazdája is lett. Itt találjuk az orvostörténelem avatott kutatóit, továbbá orvostörténeti munkásságuk elismeréseként az orvosegyesület tiszteletbeli tagjai sorába választott *Julius Pagelt*, *Victor Fesslt* és *Johan Hermann Baast*. Ezen a téren *Győry* jelentős tevékenységet fejtett ki, hiszen az ő javaslatára vették fel a tiszteletbeli tagok sorába az előbb említett orvostörténészeket, valamint személyes közbenjárására számos értékes tárggyal és kézirattal gazdagodott az egyesületi múzeum. Így *Robert Töply* bécsi orvostanár, az Orvosegyesület tiszteletbeli tagja, 1907-ben — Győry ösztönzésére — értékes Zsámboky-kéziratot adott át a múzeumnak. (Sajnos ez a kézirat az idők során elveszett, ma sincs a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tulajdonában.)

A bizottság már 1904. december 3-án további lépésként évi 200 korona költségvetést, külön helyiséget és a legszükségesebb felszerelések céljára 500 koronát kért. Az orvostörténeti múzeum gyűjtőkörét 1850-ig terjedő időhatárral állapították meg, a magyar orvostörténelem emlékeinek egészére vonatkozóan (orvosi eszközök, vizsgáló felszerelések, kórházi feljegyzések, kéziratok, stb.), valamint itt kívánták elhelyezni az Orvosegyesület elhunyt kiválóságainak iratanyagát is. 1905-ben a múzeum céljaira átengedték az egyik földszinti helyiséget és az évi költségvetést is felemelték.

A múzeum anyagának gyarapítása érdekében 1905 áprilisában az *Orvostörténeti Múzeumi Szakbizottság* felhívást tett közzé, amelyben a magyar orvosokhoz fordult, hogy ajándékaikkal segítsék elő az orvostörténeti múzeum létesítését.

A felszólításra számos orvos értékes — részben családi — tárgyi és iratanyagot ajánlott fel, Többek között *Grósz Emil* is felbecsülhetetlen értékű családi iratokat helyezett el az Orvosegyesületben. Az adományozók között szerepelt *Politzer Alfréd* is, aki Politzer Illésre vonatkozó iratokkal gazdagította az orvostörténeti gyűjteményt. Annak ellenére, hogy az átadott tárgyi és iratanyag darabszámra jelentős volt, *Győry* a gyűjtemény összértékét csekélynek ítélte meg. Ezért is kérte az Igazgató Tanácstól, hogy a tárgyvásárlásra biztosított összeg elszámolását adminisztratív úton

könnyítse meg, engedélyezze az utólagos elszámolást, mivel a nehézkes eljárás akadályozza az értékesebb tárgyak megvásárlását.

1908-ra az Orvostörténeti Múzeum gyűjteménye jelentős mértékben felszaporodott, így jogosan foglalkoztatta az Orvosegyesületet, hogy a nyilvánosság elé lépjenek a gyűjteménnyel, amelyre a budapesti nemzetközi orvosi kongresszus mutatkozott méltó alkalomnak.

A kiállítási előkészületeket rögzítő jelentésben Győry beszámolt az Orvostörténeti Múzeum állományának gyarapodásáról. Külön kiemelte, hogy *Korányi Frigyes* közbenjárására a Múzeum tulajdonába kerültek *Balassa János*, *Markusovszky Lajos* és *Lumniczer Sándor* iratai, valamint néhány értékes oklevél, így *Rokitansky* két oklevele is. A kiállítás rendezésével megszaporodott munkára való tekintettel az Igazgató Tanács 1908. december 2-án a szakbizottságot megerősítette *Pákozdy Károly* és *Hermann Béla* kirendelésével.

Az 1909-ben, Budapesten megrendezésre került *XIV. Nemzetközi Orvosi Kongresszus* — üléseinek jelentős részét az egyesületi székházban tartotta — így az első állandó magyar orvostörténeti kiállítást 1909 augusztusában nyitották meg az Orvosegyesület székházában, igen nagy érdeklődéssel kísérve.

A kiállítás felépítése a következő években tematikailag nem változott. Az *Orvostörténeti Múzeumi Szakbizottság* a kiállítás megnyitása után is folyamatosan működött tovább: rendszeresen megtartotta havonként esedékes ülését, minden nagygyűlésen beszámolt munkájáról és ismertette a gyűjtemény gyarapodását. Összetételében 1909. október 4-én történt lényeges változás, ugyanis szeptember 28-án elhunyt *Elischer Gyula* és helyére *Bókay Árpádot*, az Orvosegyesület volt elnökét nevezték ki, míg a szakbizottságot is új tagokkal bővítették. Így lett a bizottság további tagja *iff. Elischer Gyula*, *Hüttl Hümmér*, *Nékám Lajos*, *Tihanyi Mór*, *Manninger Vilmos* és *Pekár Mihály*.

Az első világháború évei alatt évi 100 koronával csökkentették a múzeum költségvetését, ami a szakbizottság állandó tiltakozását eredményezte. Indoklásukban többször kiemelték, hogy a múzeum hivatalosan a századfordulóig gyűjti az orvostörténelem emlékeit, sőt már a világháborús anyagot is figyelemmel kell kísérni, így a csökkentett költségvetés nem fedezi a kiadásokat. Több igazgató tanácsi ülésen beterveztették, hogy a szakbizottság munkásságát ki kell terjeszteni az

Orvosegyesület keretein kívülre is, szélesebb bázisra kell helyezni az orvostörténeti múzeumot, országos jelleget kell biztosítani neki.

A következő — koncepciójában lényegesen korszerűbb — tervezet az orvostörténeti múzeum fejlesztésére *Nékám Lajos* nevéhez fűződik. Az elképzelés kiszélesítette a múzeum addigi gyűjtőkörét, felölelte volna a gyógyszerészet és az egészségügy egész emlékanyagát. Ez a javaslat már túllépett a leletmentésen és az intézeti munka jellegét is nagyjából meghatározta. Indítványozta a *Magyar Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtár* elnevezés használatát és a létesítendő intézmény személyi összetételére is gondolt, amikor kimondta, hogy a gyűjtő munkát orvosok és történészek végezzék, és abba levéltári, könyvtári és múzeumi gyakorlattal rendelkező szakembereket is vonjanak be. Pontosan leírta az egyes gyűjteményekben elhelyezett tárgyak rendszerét is. *Nékám* a tervezetet felterjesztette a felsőbb hatóságokhoz, a *Magyar Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár* létrehozásával kapcsolatos értekezlet 1918. június 28-án ült össze. Megvitatták a megszervezés alatt álló múzeum fennhatóságának kérdését, a gyűjtőkör jellegét („*gyűjtsse a magyar és hazánkban fellelhető egyetlen orvostörténelem minden tárgyi, könyv- és iratanyagát...*”), a szervezeti kérdést (múzeum, könyvtár és levéltár), valamint javaslatot tettek a gyűjtésben és a feldolgozásban részt vevő szakemberek bizottságokba történő beosztására is. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium azonban anyagi nehézségekre hivatkozva megvalósíthatatlannak ítélte meg a *Magyar Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár* létesítését. Továbbra is az egyesület Orvostörténeti Múzeuma maradt az egyetlen olyan szerv, amely a magyar orvostörténelem emlékeinek felkutatásával és gondozásával foglalkozott.

A második világháború alatt az értékes tárgyi gyűjtemény is károkat szenvedett, majd az Orvosegyesület tevékenységének megszűnte után sokáig nem volt gazdája a múzeumnak sem. Ebből a gyűjteményből rendezte meg 1948-ban a szakszervezet — mint a megszüntetett Orvosegyesület hivatalos „jogutódja” — a magyar orvostörténeti kiállítást, amelynek a bemutatáson kívül az országban még fellelhető anyag összegyűjtése volt a célja. (Ugyanezt a célt szolgálta az 1950-ben Szombathelyen megrendezett orvostörténeti és népegészségügyi kiállítás is.)

Az orvosegyesületi orvostörténeti gyűjtemény történetének új fejezete kezdődött 1952-ben, amikor az előző évben felállított *Országos Orvostörténeti Könyvtár* a szakszervezettől átvette a könyv és múzeumi

anyagot. A múzeumi gyűjtemény ekkor már elég hiányos volt, de eszmei értéke még így sem csökkent. Mindenképpen előrevetítette a megalakítandó országos orvostörténeti múzeum megszervezésének elodázhatatlanságát, hiszen a gyógyszerésztörténeti anyaggal kiegészítve a magyar egészségügy történetét teljességében nyomon követte a gyűjtemény. A megvalósulás folyamata azonban már egy újabb történet. Az Orvosegyesület könyvtárának, muzeális tárgyi anyagának és az egyesület működésére vonatkozó iratanyagnak megőrző helye a *Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár* lett, amely szervezeti felépítésében a Nékám-féle elgondolást idézi fel.

Összegzősképpen megállapíthatjuk, hogy az Orvosegyesület olyan szellemi és tárgyi örökséget hagyott az utókorra, amelynek őrzése, gondozása nem csupán megtiszteltetés, de kötelesség is.

Budapester Königlicher Ärzteverein – 180. Jahrestag der Gründung

Zusammenfassung:

Die ersten medizinische Gesellschaften mit wissenschaftlichen Zielsetzungen sind in 17–18. Jahrhundert in England, Frankreich und Deutschland zustande gekommen. Mit der Veranstaltung wissenschaftlicher Vorträge und mit der Herausgabe von Büchern und Zeitschriften wurden sie bald die wichtigsten Formen des medizinwissenschaftlichen Gesellschaftslebens.

Ausländischen Beispielen folgend, im Jahre 1837 wurde der „Budapester Königlicher Ärzteverein“ mit gesellschaftlicher und fachlicher weiterbildender Zielsetzung gegründet. 16 praktizierende Ärzte von Pest, in einer Versammlung am 15. Oktober 1837 verkündigten die Gründung ihrer Gesellschaft „zur Besprechung ärztlichen Fragen“. Die erste Generalversammlung fand am 21. Oktober 1837 statt, die Satzungen wurden aber erst nach fünf Jahren angenommen. Die Gesellschaft begann jedoch ihre Arbeit sogleich, mit wissenschaftlichen Vorträgen und zur Anregung der wissenschaftlichen Arbeit mit der Gründung einer eigenen Bibliothek. Die ersten zehn Jahren der Gesellschaft vergingen in fleissiger Arbeit. Ausser Demonstrationen wichtiger und interessanter Einzelfälle und zusammenfassender monatlicher Berichterstattungen über die in der

Stadt vorkommenden Erkrankungen, begannen auch die systematischen Vorträge, die von den hervorragendsten Ärzten dieser Zeit gehalten wurden.

Nach der Niederlage des ungarischen Freiheitskampfes 1848–49 haben viele Vereine ihr Wirken eingestellt. Der Budapester Ärzte-Verein musste ein Gesuch einreichen um ihre Tätigkeit wieder aufnehmen zu dürfen. Die Arbeit begann in äußerst bescheidenem Rahmen, bald gewann aber durch ihre Leistung das Vertrauen der Behörden, so daß die Gesellschaft in zahlreichen Fragen der öffentlichen Gesundheitspflege zur Begutachtung herangezogen wurde. Die Vorträge von großer Bedeutung wurden fortgesetzt, zum Beispiel Ignaz Semmelweis hat den Vortrag von Aetiologie des Puerperalfiebers gehalten.

Die Gesellschaft leistete ernsthafte Arbeit zur Geschichte der Medizin, die Mitglieder hielten Vorträge zu historischen Themen und begannen die musealen Gegenstände für ein Museum der Geschichte der Medizin zu sammeln. Das Museum für Geschichte der Medizin wurde amtlich 1905 gegründet. Die ärztliche Gesellschaft wurde in 1948 gesetzlich abgeschafft wurde. Die wertvollen Materiale der Bibliothek, des Museums und des Archivs der Budapester Königlicher Ärzte-Gesellschaft wurden in 1952 in die Bibliothek für Geschichte der Medizin aufgenommen. Heutzutage bewahrt der Semmelweis - Museum, Bibliothek und Archiv die Sammlung.

Irodalom:

I. Levéltári iratok, kéziratok

ANTALL JÓZSEF – KAPRONCZAY KÁROLY: *Az orvos- és gyógyszerész-történelem intézményes alapjai Magyarországon*. Kézirat, Budapest, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum –Adattár, 1979.

Budapesti Királyi Orvosegyesület állagai 1837–1945. Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár

A Budapesti kir. Orvosegyesületben 1837–1937.években elhangzott bemutatások és előadások jegyzéke. Összeállította: SALACZ PÁL. Budapest, Kézirat. Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár, 1937.

II. Nyomtatásban megjelent művek

GORTVAY GYÖRGY: *Ne hagyjuk pusztulni a magyar orvosi múlt emlékanyagát.* Népegészségügy, 34. évf. (1953): 306–307.

GYÓRY TIBOR: A kísérő tanulmányt írta: KAPRONCZAY KÁROLY, a szövegeket válogatta: KAPRONCZAY KATALIN: *Tudós tanárok – tanár tudósok.* Budapest, OPKM, (2001): 89.

HERCZEG ÁRPÁD: *Az orvostörténelem korszakainak vázlatos története.* Orvosi Hetilap, 75.évf. 2. sz. (1931): 49–51.

KAPRONCZAY KÁROLY: *A Budapesti Kir. Orvosegylet orvostörténeti múzeuma.* Orvosi Hetilap, 116.évf. 2. sz. (1975): 101–103.

KAPRONCZAY KÁROLY: *Orvostörténeti előadások a Budapesti Királyi Orvosegyesületben.* OH, 116.évf. 20. sz. (1975): 1165–1167.

KAPRONCZAY KATALIN: *A Budapesti kir. Orvosegyesület könyvtárának története.* Orvosi Hetilap, 129.évf. 40.sz. (1988): 2149–2150.

KAPRONCZAY KÁROLY – KAPRONCZAY KATALIN: *Az orvostörténelem Magyarországon.* Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2006.

KORBULY GY.: *A Budapesti Kir. Orvosegyesület története (1837–1937).* In: *A Budapesti Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837–1937.* Szerk.: SALACZ PÁL. Budapest, 1937. 85–313.